

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Семез Андрій Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор філософії.

Коло наукових інтересів: проблеми соціально-професійної адаптації молодого педагога.

ТРЕНІНГ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ (на матеріалі лабораторно-практичних занять із педагогіки)

Надія СЕНЬОВСЬКА (Тернопіль)

У статті охарактеризовано сучасні погляди на проблему тренінгу та обґрунтовано застосування елементів цієї форми роботи в процесі викладання педагогіки, зокрема, під час організації лабораторно-практичних занять.

Стаття содержит характеристику современных взглядов на проблему тренинга и обоснование использования элементов этой формы работы в процессе преподавания педагогики, особенно во время организации лабораторно-практических занятий.

Ключові слова: тренінг, види тренінгу, перцептивний тренінг, тренінг ділового спілкування, лабораторно-практичне заняття з педагогіки, дидактична гра, метод конкретних педагогічних ситуацій, педагогічна задача.

Сучасна професійна підготовка педагога є одночасно і багатогранною та ґрунтовною, і суперечливою. Навіть отримавши міцну базу фахових знань, сформувавши конкретні (предметні) навички та вміння, учителю може бути складно працювати з класом на уроках, якщо він не зуміє пристосуватися до своїх учнів. Адже педагогічна діяльність насправді починається не з мети, а з аналізу вихідної педагогічної ситуації. Тому кожному вчителю необхідно не лише бути компетентним фахівцем, але й постійно підвищувати рівень розвитку власних психічних процесів та професійних якостей, зосереджувати увагу на „внутрішньому світі” вихованців.

Спеціальні професійні уміння майбутні учителі формують не стільки під час опрацювання конкретних тем навчальної програми, скільки в процесі соціальної взаємодії (з одногрупниками, викладачами, а в період проходження педагогічної практики – з колегами, учнями, їхніми батьками, методистами). Вони змінюються на психофізіологічному, психічному та соціальному рівнях, вчать вирішувати все складніші завдання. Формування вчителя як професіонала, його трудової і моральної мотивації, активної професійної позиції, забезпечення педагогічних умов для професійної самореалізації

задекларовано як основна мета й пріоритет розвитку сучасної освіти у „Національній доктрині розвитку освіти України у ХХ ст.” [5].

Таким чином, одним із завдань педагогіки вищої школи є переосмислення традиційних уявлень про розвиток особистості вчителя, його „внутрішній світ”, спонукальні сили, об’єктивні фактори та суб’єктивні умови фахового розвитку, а також формування механізмів ініціативності, самостійності, відповідальності та ін.

Насамперед, необхідно створити умови для розвитку та корекції фахових навичок і вмінь студентів під час підготовки до педагогічної діяльності (від аудиторних занять до педагогічної практики). Для цього необхідно застосовувати адекватні методи та форми навчання, забезпечити зворотній зв’язок. Відповідно, підготовка майбутніх педагогів здійснюється під час проведення пропедевтичних практик, вивчення дисциплін педагогічного циклу („Вступ до вчительської професії”, „Педагогіка”, „Основи педагогічної майстерності”, „Історія педагогіки”, „Методика виховної роботи”, „Освітні технології”, „Педагогіка вищої школи”, методики викладання окремих предметів та ін.), написання курсових та індивідуально-дослідних робіт і педагогічної практики. Серед педагогічних дисциплін, у процесі вивчення яких здійснюється формування готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності, варто виділити основну – „Педагогіку”.

Значну частину змісту курсу становить інформація про ключові поняття, термінологію та структуру психолого-педагогічних категорій. Студенти вчать свідомо оперувати ними. Таким чином, у процесі сприймання теорії на лекціях та самостійного опрацювання матеріалу майбутні учителі набувають необхідних теоретичних та прагматико-процедурних знань. Але необхідні вправлення. Тому велике значення мають лабораторно-практичні заняття з педагогіки. Пропонуємо викладачам використовувати під час їхньої організації елементи тренінгу (*англ. train – тренувати, навчати*), що сприятиме формуванню у кожного студента умінь та навичок фахової діяльності.

Таким чином, **мета** статті – проаналізувати сучасні погляди на проблему тренінгу та обґрунтувати застосування елементів цієї форми роботи в процесі викладання педагогіки, зокрема, організації лабораторно-практичних занять.

Сьогодні тренінгом називають „будь-яку навчальну програму чи набір процедур, розроблених для того, щоб у результаті їх здійснення отримати кінцевий продукт у вигляді організму, здатного до певної реакції чи участі у складній діяльності, що потребує певних умінь” [1, 378].

Варто зазначити, що тренінги найчастіше використовують у своїй діяльності дипломовані психологи, котрі пройшли спеціальну підготовку і можуть керувати такими заняттями. Однак, вважаємо, що елементи цієї форми роботи цілком під силу застосовувати і викладачам педагогіки. Адже саме тренінг дає можливість відносно швидко сформувати необхідні професійні навички та вміння. До того ж, заняття з елементами тренінгу дуже цікаві, нестандартні.

У межах статті складно проаналізувати всі різновиди тренінгу, оскільки ця форма роботи надзвичайно гнучка і застосовується для формування умінь і навичок у найрізноманітніших сферах людського життя, постійно видозмінюється. Тому пропонується зосередити увагу на соціально-психологічному тренінгу, під час якого „здійснюється розвиток техніки міжособистісного спілкування людей” [6, с. 366]. Сучасні психологи (С. Головик, В. Крисько, А. Ребер, О. Степанов, В. Юрчук тощо) виділяють декілька видів такої взаємодії:

1) *тренінг кроскультурних умінь* – „активне формування навичок пізнання та осмислення етнопсихологічних та етнокультурних особливостей представників інших національностей” [3, с. 570];

2) *тренінг ділового спілкування* – „спрямований на засвоєння знань, навичок і вмінь, корекцію та формування установок, потрібних для успішного спілкування в процесі фахової діяльності” [7, с. 865];

3) *перцептивний тренінг* – „спрямований на розвиток у людини здатності адекватно сприймати і розуміти людей, навчити її за одержаною від партнерів інформацією розуміти як її саму, її дії та вчинки оцінюють оточуючі” [6, с. 366];

4) *соціально-онтологічний тренінг* – „призначений для збільшення інтенсифікації у суб’єктах механізму соціоонтологічної адаптації до соціуму, інших людей, до кондицій-факторів, які пов’язані із політикою та економікою держави” [8, с. 706].

У процесі лабораторно-практичних занять із педагогіки найдоцільніше застосовувати елементи тренінгу ділового спілкування та перцептивного. Така форма організації передбачає, що студент, активно взаємодіючи з іншими учасниками своєї групи, оволодіває необхідними знаннями, навичками і вміннями встановлення ділових контактів, підтримування ділового спілкування, навчається коректувати свою поведінку відповідно до умов, формувати установки, необхідні для успішної професійної діяльності. Найголовніше завдання тренінгу ділового спілкування – навчити людину орієнтуватись на партнера, брати до уваги його інтереси і, поважаючи іншу особистість, правильно вибудовувати тактику своєї поведінки. Інформація, яку отримав індивід,

спонукає його по-іншому поглянути на себе, здійснити переоцінку деяких своїх рис і якостей, тобто самовдосконалюватися.

Основними методами роботи в умовах соціально-психологічного тренінгу є групова дискусія і рольова гра, а також психодрама, психогімнастичні вправи. Тому саме їх варто застосовувати викладачу.

Оптимальна чисельність групи соціально-психологічного тренінгу – 10-15 осіб. Відповідно, якщо академічна група значно більша, ті самі лабораторно-практичні заняття доцільно проводити із половиною студентів окремо. Головним є створення в групі атмосфери довіри та невимушеності.

Програмою передбачено п'ять лабораторно-практичних занять: три у першому семестрі вивчення предмета, та два – у другому. Було обрано три теми із теорії виховання („Методи і прийоми виховного впливу на особистість”, „Організаційні форми виховної роботи”, „Класний керівник у сучасній школі”), одну із дидактики („Типологія і структура уроків”) та одну із школознавства („Методична робота у школі”).

Структуру кожного заняття формують послідовні етапи дій (процедури), які можна об'єднати у три етапи: **розминка** (інформування, правила роботи в групі, знайомство, „криголами”), **основна частина** (ігри та вправи), **розрядка** (обговорення, рефлексія). Досвід засвідчує, що застосування елементів тренінгу на лабораторно-практичних заняттях з курсу "Педагогіка" допомагає викладачеві адаптувати майбутніх учителів до педагогічної діяльності, навчити їх правильно спілкуватися зі своїми учнями, швидко знаходити оптимальне рішення в процесі фахової діяльності, розвивати педагогічні здібності.

Варто пам'ятати, що лабораторно-практичне заняття з елементами тренінгу є найефективнішим, коли проблема актуалізована, усвідомлена і студенти готові активно працювати над пошуком нової, кращої моделі поведінки. Тому, повідомляючи тему й завдання заняття, дуже важливо викликати інтерес, сформувати позитивну мотивацію, довести значення теми для особистісного й професійного вдосконалення майбутніх педагогів. Це сприятиме їхньому активному залученню у процес вправлення.

Перед заняттям необхідно ознайомити студентів із правилами роботи в групі, розподілом балів за різні види роботи, розповісти про структуру пари. Також доцільно запропонувати алгоритми розв'язування завдань різних типів.

Роботу впродовж всього заняття варто організовувати, спираючись на правила, із якими студенти мають бути ознайомлені заздалегідь (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Правила роботи в групах на лабораторно-практичних заняттях

№ з/п	Назва правила	Тлумачення
1.	Усвідомлена активність	Активність, відповідальність кожного за результати роботи групи.
2.	Закритість групи	Все, що відбулося на тренінгу, не повинно виноситися за його межі.
3.	Відвертість та щирість	Учасники мають постаратися відкинути всі ролі і бути самими собою. Спробувати говорити те, що вони думають чи відчувають.
4.	Право сказати „Стоп”	Якщо один із членів групи не бажає відповідати на якесь запитання, брати участь у грі тощо (через небажання бути щирим, неготовність бути відвертим), він піднімає руку і каже: „Стоп”, виключаючи себе з участі в процедурі. Це правило бажано використовувати якнайрідше, адже воно обмежує людину у пізнанні себе.
5.	Право власної точки зору	Усі учасники заняття визнають право кожного на висловлення своєї думки; не оцінюють і не засуджують жодні висловлювання як погані чи хороші; не переривають того, хто говорить. Критикувати потрібно не людину, а конкретний учинок і намагатися дотримуватися теми.

Основна частина лабораторно-практичного заняття у більшості випадків є поєднанням різних варіантів дидактичної гри: рольової (сприяє особистісному зростанню, орієнтує на саморозвиток і самопізнання) і ділової (націлена на вирішення професійно-педагогічних та навчальних завдань), аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій (програються на занятті, завжди співвідносяться з можливістю виховного чи навчального впливу на учнів), розв’язання педагогічних задач, мозкової атаки, ігрового проектування, розбору інцидентів тощо. Вони імітують реальні ситуації, які вимагають застосування професійних умінь, а також сприяють активній співпраці викладача та студентів, дають можливість врахувати здібності та потреби останніх, повністю висловитися, виявити індивідуальність, творче мислення, застосувати життєвий досвід, прийняти оптимальні рішення. Тому ці методи доцільно використовувати для формування фахових навичок майбутніх учителів.

Особливу увагу варто звернути на *метод конкретних педагогічних ситуацій*. Він забезпечує вирішення проблеми „занурення в середовище, що є наближеним до робочого” [4, с. 17], сприяє формуванню фахових умінь і навичок за активної співпраці викладача й студента, дає

можливість врахувати їхні здібності та потреби, висловитися до кінця, виявити індивідуальність, творче мислення, застосувати життєвий досвід, приймати оптимальні рішення. Педагогічна ситуація завжди співвідноситься з можливістю виховного (навчального) впливу на учня. О. Матвієнко [4] пише про три основні методи моделювання педагогічних ситуацій:

- 1) аналіз педагогічних ситуацій;
- 2) педагогічне проектування;
- 3) педагогічні ігри.

У такому контексті „центральною є питання про педагогічні задачі, які моделюють (імітують) типові ситуації, що виникають у практиці навчально-виховної роботи. Ці задачі використовуються в процесі підготовки та підвищення кваліфікації учителів” [4, с. 5]. Якщо спробувати розмежувати терміни „педагогічна ситуація” та „педагогічна задача”, то можна дійти висновку, що в цілому перша є своєрідним підґрунтям для другої, адже педагогічна ситуація частіше програться у реальному житті, а педагогічна задача обговорюється. Педагогічні ситуації допомагають визначити і конкретизувати педагогічну задачу, мобілізувати знання для її розв’язання. Така робота сприятиме розвитку креативного мислення майбутніх вчителів, вихователів, формуванню професійних умінь та навичок.

Педагогічні задачі розв’язуються за конкретним алгоритмом:

1. Аналіз навчально-виховної ситуації. Постановка проблеми.
2. Аналіз вихідних даних.
3. Висунення гіпотези.
4. Обговорення можливих варіантів, системи методів.
5. Вибір остаточного варіанту вирішення проблеми.

Метод дидактичної гри полягає у програванні педагогом із позицій іншого суб’єкта різних умов і ситуацій професійної діяльності. Студенти виконували ролі таких людей, якими б їм хотілося бути. Прийняття ролі допомагало подолати внутрішні труднощі і діяти відповідно до бажаного зразка, з позиції іншої (саморегульованої) людини. Такий досвід регуляції дає можливість швидко внормувати поведінку майбутнього фахівця. Моделі ігор передбачають:

- 1) оголошення теми;
- 2) підготовку учасників, розподіл ролей;
- 3) вивчення інструкцій, настанов;
- 4) проведення гри;
- 5) аналіз, обговорення та оцінку результатів.

Велике значення має колективна та індивідуальна рефлексія, усні та письмові самозвіти студентів, завдяки яким вони можуть усвідомити й

оцінити свої досягнення та недоліки, порівняти їх із результатами інших членів групи. Мета запропонованих у „розрядці” вправ – формування навичок саморегуляції для збереження фізичного та психічного здоров’я майбутніх учителів, оволодіння прийомами та методами для зняття нервової напруги, напруження м’язів.

Кожне лабораторно-практичне заняття оцінюється певною кількістю балів, відповідно до розподілу балів усього навчального курсу „Педагогіка”. Половину із тих балів, які відводяться на одне заняття, доцільно „закріпити” за письмовими міні-самотійними (студенти демонструють володіння термінологією). Решта – за вправляннями, тут варто відзначати не стільки „правильні” відповіді та реакції, скільки нестандартність мислення й активну участь в роботі.

Усі описані методи застосовувались у процесі лабораторно-практичних занять із педагогіки і сприяли підвищенню рівня підготовки майбутніх учителів.

Перспективами подальших досліджень є розробка занять тренінгового типу з інших предметів педагогічного циклу для формування фахових умінь та навичок студентів-педагогів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большой толковый психологический словарь. Том 2 (П-Я) / Ребер Артур (Requin); пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2000. – 560 с.
2. Голубева М. О., Єгорова Є. В. Історія виникнення та розвитку методу випадків і ситуацій / М. О. Голубева, Є. В. Єгорова // Наукові записки Національного університету „Києво-Могилянська академія”. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – Т. 59. – С. 16-21.
3. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник / В. Г. Крысько. – Мн.: Харвест, 2004. – 688 с. – (Библиотека практической психологии).
4. Матвієнко О. В. Метод конкретних педагогічних ситуацій : навч.-метод. посіб. : підруч. для студ. пед. ф-тів. вищ. навч. закл. / О. В. Матвієнко; за ред. В. І. Бондаря. – К. : Укр. пропілеї, 2001. – 300 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 2–4.
6. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О. М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 С.
7. Словарь психолога-практика / [сост. С. Ю. Головик]. 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, 2001. – 976 с. – (Библиотека практической психологии).
8. Юрчук В. В. Современный словарь по психологии / В. В. Юрчук. – Мн.: Современное слово, 1998. – 768 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сеньовська Надія Леонідівна – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та гендерної рівності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Коло наукових інтересів: проблема професійної саморегуляції педагога, практичний аспект підготовки майбутнього вчителя у сучасному педагогічному ВНЗ, когнітивна лінгвістика.